

УДК 37.015.3

*Валентин Рибалка***ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ
ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Стаття присвячена дослідженню закономірностей становлення і функціонування феноменів честі та гідності особистості в культурно-психологічному й аксіопсихологічному аспектах у контексті теоретичної та практичної психології.

Ключові слова: честь, гідність, особистість, культурна психологія, аксіологічна психологія.

Актуальність розгляду честі та гідності особистості як предмету наукової психології впливає з різних обставин. Пошлемося в цьому зв'язку на Конституцію України, в статті 3 якої прямо стверджується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, с. 47]. У статті 21 визнається, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [1, с. 6], а у статті 28 наголошується, що «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [1, с. 7]. Стаття 68 проголошує: «Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» [1, с. 15].

Враховуючи наведене ключове конституційне, правове значення понять честі та гідності людини, правомірно поставити питання, чому вони не стали предметом систематичного вивчення і використання у психологічній та педагогічній науці? Чому до цих пір не існує наукового психолого-педагогічного забезпечення конституційних прав українського громадянина щодо його честі та гідності? На наш погляд, це пояснюється складністю цих понять, труднощами їх усвідомлення у стереотипному контексті домінування інших наукових понять, важкістю їх переведення із правового, художнього, публіцистичного плану у психологічний та педагогічний вимір. Це тим більше парадоксально, що дані поняття честі та гідності використовуються вже понад 2,5 тисячоліть, тобто триваліше, ніж, приміром, поняття особистості чи психології. Ми зустрічаємо їх вже у Конфуція, Демокріта, Арістотеля, а пізніше – у Ф. Аквінського, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля та багатьох інших філософів, богословів, митців. Справжньою художньо-психологічною енциклопедією честі і гідності людини, її приниження і піднесення у суспільстві та у свідомості самої людини стали твори Ф.М. Достоевського та Л.М. Толстого. Вони показали, що проблеми честі та безчестя перебувають у центрі особистісних, суспільних і світових цивілізаційних, культуротворчих процесів і разом з цим – конфліктів і катастроф, що підвердило ХХ століття і сучасність.

Проведені нами впродовж останніх восьми років дослідження проблеми розвитку психологічної культури учнів і педагогічних працівників в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ролі психологічної культури у наданні психотерапевтичної допомоги проблемній особистості в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України привели до висновку, що в основі даного виду культури лежить здатність суб'єкта до ефективної психологічної діяльності, предметом якої є особистість як найвища цінність. Подальше вивчення цієї проблеми поступово визначило той факт, що усвідомлення та переживання особистістю своєї суспільної та індивідуальної цінності відбувається у формі феноменів честі та гідності. Завдяки цим дослідженням стало зрозумілим, що однією з найважливіших цілей розвитку психологічної культури особистості учня і педагога є піднесення, утвердження і захист її честі та гідності.

У зв'язку з цим дана стаття присвячена висвітленню проблеми честі та гідності особистості у культурно-психологічному та аксіопсихологічному контексті як предмету наукової психології. Тобто її мета полягає у визначенні основних закономірностей становлення і функціонування зазначених феноменів особистості та їх використання для підвищення ефективності навчально-виховного процесу у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах системи освіти.

Феномени честі й гідності розуміються в етиці та психології як особливі властивості особистості, що виявляються передусім в усвідомленні та переживанні людиною своєї соціально-психологічної та індивідуально-психологічної цінності як суб'єкта й об'єкта культури. Оскільки в логічному визначенні категорії культури головним атрибутом є цінність, то в центрі професійної діяльності психолога (і педагога!) повинно бути поняття особистості як найвищої цінності, котра усвідомлюється і переживається нею у феноменах честі та гідності [5].

Слід підкреслити, що мова йде передовсім не стільки про цінності особистості, скільки про цінність самої особистості. Остання має займати в ціннісній сфері людини центральне, пріоритетне місце серед інших периферійних до неї цінностей, а не навпаки.

Коли ми говоримо про цінність особистості, про її усвідомлення та переживання у формі честі та гідності, то повинні враховувати цілий ряд аспектів. Це перш за все об'єктивний і суб'єктивний аспекти, тобто об'єктивна соціальна цінність та суб'єктивна індивідуальна самоцінність особистості. Їх усвідомлення означає, за А.В. Петровським, що вони постають предметом пізнання, цілепокладання, рефлексії і переживання самою особистістю у відповідь на визнання чи невизнання, піднесення або приниження, використання чи нехтування тощо.

В атрибутивному аспекті честь і гідність особистості включає передовсім такі основні етико-психологічні, соціально- та індивідуально-психологічні риси, як [5; 7]:

Честь

- потреба в повазі до себе
- та визнання іншими своїх заслуг
- перед людьми;
- переконаність у власній
- значущості для суспільства;
- чесність перед людьми;
- репутація, престиж;
- совість;
- почуття обов'язку перед людьми;
- висока моральність у стосунках;
- честолюбство.

Гідність

- потреба в самоповазі;
- вимогливість до себе;
- шляхетність;
- авторитет;
- сумлінність;
- правдивість перед собою;
- самоконтроль;
- почуття відповідальності
- перед власною совістю;
- самолюбство.

В такому розумінні поняття честі та гідності суттєво доповнюють категоріально-поняттєвий апарат гуманістичної психології.

Дуже важливим для розуміння сутності честі та гідності є статичний і динамічний аспект, пов'язаний із постійністю та мінливістю у свідомості людей цінності і самоцінності своєї особистості, її честі і гідності, їх приниження, врівноваження і піднесення у міжособистісних взаєминах та у власній самосвідомості.

Справжню художньо-психологічну енциклопедію честі і безчестя, гідності та негідності особистості створив у своїх творах Ф.М. Достоєвський, 190-річчя від дня народження якого буде відмічатися наступного року. Саме прізвище письменника, в корені якого стоїть слово «достойність», начебто зобов'язало його психологічно достовірно зобразити різноманітні сторони життя людських достоїностей, їх співіснування, колізії, боротьбу, довести вирішальну роль честі та гідності у розвитку окремої людської особистості та прогресі людського суспільства і в цілому – цивілізації. Художньо-філософським аналізом різноманітних проблем утвердження честі та гідності особистості у суспільних та міжособистісних стосунках Ф.М. Достоєвський пояснює горе «приниженої та ображеної» людини, конфлікти в людських спільнотах. Уважне прочитання його праць, починаючи від «Бідних людей» і «Села Степанчикова» до «Ідіота», «Бісів» і «Братів Карамазових», дозволяє краще зрозуміти виняткову роль аксіопсихологічних та інших аспектів честі і гідності людини у «війні та мирі» достоїностей між окремими людьми, їх групами та цілими народами [5]. До речі, цю аксіологічну лінію розуміння честі та гідності у творчості Ф.М. Достоєвського добре зрозумів і підтримав інший геній світової культури Л.М. Толстой. Зверталися до цієї проблеми і українські діячі культури, такі як І.Я. Франко і Л. Українка.

Психолого-педагогічне значення честі і гідності учня і педагога для підвищення ефективності учбової діяльності добре показав американський філософ, психолог і педагог У. Джемс. У своїй книзі «Бесіди з учителями про психологію» він ще в 1892 році підкреслював принципову роль «спонукань честолюбства» в успішності навчання, вмиле використання яких педагогом у їхніх вищих і благородних формах гордості

й запалу може спонукати учня до більшої заповзятливості у навчанні, до демонстрації «вищої межі його здібностей».

Психотерапевтичний сенс понять честі та гідності розкрив у своїй індивідуальній психології та психотерапії комплексу неповноцінності і переваги А. Адлер.

Видатний вітчизняний педагог А.С. Макаренко у своїй роботі з дітьми керувався правилом: «якомога більше вимогливості до людини і якомога більше поваги до неї». Показово, що останнім твором А.С. Макаренка стала повість «Честь» (1938 рік), яку можна вважати програмною в його розумінні перспективи розвитку людини і суспільства.

Цікаво, що в цей же час відомий польський педагог Януш Корчак сформулював своє положення про «Право дитини на повагу», з такими його принципами, як: «Поважати: 1) Незнання дитини; 2) Його працю пізнання; 3) Його невдачі і сльози; 4) Його власність і бюджет; 5) Його таланти і відхилення; 6) Сьогоднішній день, поточну годину і кожну окрему хвилину життя дитини; 7) Поважати, якщо не шанувати, чисте, ясне, непорочне, світле дитинство! »

Таким же програмним, як і для А.С. Макаренка повість «Честь», став для Я. Корчака один із останніх його творів «Слава», де в основу сюжету покладено створення дітьми «Союзу лицарів честі». Дослідники підкреслюють головну думку педагогіки Януша Корчака: «Дитина рівна нам – цінна – людина!»

Аналогічну позицію займає і видатний український педагог і психолог В.О. Сухомлинський, який виклав її у своїй статті «Людина – найвища цінність» (1970 р.). Він запропонував такі методи піднесення особистості, її честі і гідності, як всебічний (розумовий, моральний, патріотичний, альтруїстичний, трудовий, естетичний, емоційно-почуттєвий, фізичний) розвиток особистості, любов до дитини та її щастя [5].

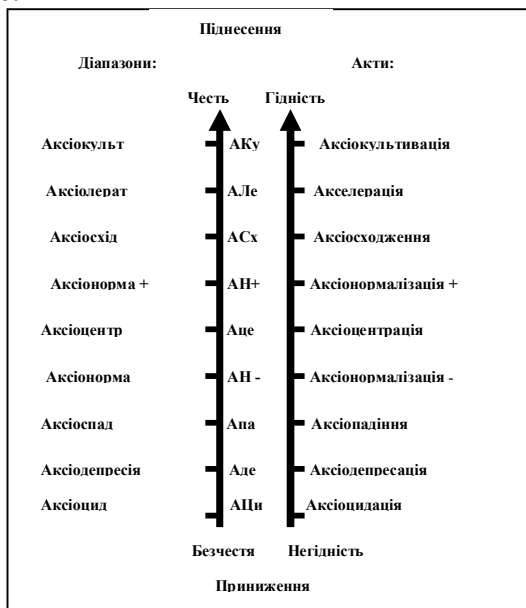
Подібні погляди висловлюють останнім часом багато російських та українських філософів, психологів і педагогів – Л.П. Буєва [1], О.Г. Асмолов, В.І. Гарбузов, В.Г. Кремень, І.А. Зязюн, С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, Г.П. Васянович, І.Д. Бех, С.Д. Максименко, М.Й. Варій, В.Г. Панок, О.Г. Мучник та ін. [5]. Плідно працює в цьому напрямку польський професор Ян Зимній [5]. Є дані про розгортання відповідних досліджень в американській психології. Завдяки цьому відбувається повернення категорій честі та гідності у психологічну і педагогічну науку і практику. Більш того, все більше виявляється тенденція до створення в українській освіті Школи честі та гідності, в якій пріоритетним постає принцип цінності та самоцінності особистості учня і вчителя, піднесення, утвердження, захист їх честі й достоїнності. На користь цього свідчить прийняття педагогічними та учнівськими колективами багатьох загальноосвітніх і вищих навчальних закладів так званих корпоративних кодексів, кодексів честі та гідності викладача і студента. Такий кодекс честі та гідності учня існує, зокрема, в Київському природничо-науковому ліцеї № 145, з яким ми співробітничемо вже більше 20 ро-

ків. Поступово удосконалюється в цьому відношенні й Етичний кодекс психолога.

Відзначимо також ту обставину, що услід за Ф.М. Достоевським, Л.М. Толстим, У. Джемсом, А. Адлером, Д. Карнегі феномени честі та гідності починають все помітніше усвідомлюватися і українським суспільством як визначальні чинники стабільного розвитку країни. Слід згадати в цьому зв'язку слова видатного політичного і громадського діяча України, академіка Ф.Т. Моргуна (1924 – 2008 р.р.), якого, без усякого сумніву, можна назвати Людиною честі та гідності. Він надавав проблемі, що розглядається, великого значення. Так, він вказував як на головну причину розвалу Радянського Союзу у 1991 році приниження в ході «перестройки» верхівкою КПРС середньої ланки керівників країни [3].

Психологи і педагоги стали краще розуміти, що причиною академічної неуспішності учнів, відхилень у їх поведінці і навіть випадків суїциду все помітніше виступають різні форми приниження або піднесення цінності учнівської особистості, її честі та гідності. Тому виникає потреба визначення засобів профілактики надмірного приниження або піднесення цінності особистості, методів певного піднесення або пониження честі та гідності, врівноваження достоїнств учнів і педагогів у міжособистісних стосунках тощо.

Узагальнення відповідних наукових даних, практичний досвід роботи та спеціальні спостереження свідчать про те, що існує закономірна аксіопсиходинаміка честі та гідності особистості, які змінюються у свідомості людей у визначених межах – від так званого крайнього полюсу гіперприниження або аксіоциду, з одного боку, до протилежного до нього крайнього полюсу гіперпіднесення або аксіокульту, з іншого. Обидва ці полюси, як правило, є небезпечними для особистості – див. на рисунку нижче.

При аксіюциді відбувається максимальне знецінення особистості, втрата нею честі та гідності. В цьому стані знецінення часто здійснюються певні деформації особистості, зокрема виникають субдепресія, агресивність, суїцидальні тенденції. При аксіюкульті ж, навпаки, особистість набуває такої гіперцінності, при якій в неї теж з'являються певні негативні властивості – марнославство, честолюбство, зневага до інших, добре знайомі явища амбіційності, нарцисизму, гордовитості, «зіркової хвороби», власне культу особи. В такому разі особистість часто стає неадекватною у своїй соціальній поведінці та професійній діяльності, виступає чинником помилкових і руйнівних дій, джерелом приниження інших, що може супроводжуватися різними формами експлуатації, підпорядкування, володарювання душами, знуцання, агресивності, нищення особистісності в інших, що іноді призводить до їх злочинних дій щодо людей.

До зазначених крайніх полюсів примикають: знизу – небезпечна межа аксіюдепресії та аксіюспаду, в яких теж простежуються негативні, гальмівні процеси знецінення особистісного потенціалу, а зверху – межі аксіюсходу та аксіюлерату, – що є найбільш сприятливими для розвитку і самоактуалізації потенціалу особистості. В цілісному і неперервному діапазоні аксіюпсиходинаміки честі та гідності існує центральна, найбільш комфортна зона – область аксіюцентру, окреслена зверху межею аксіюнорми+, а знизу – межею аксіюнорми-, в яких зміни вказаних феноменів є звичайними, безпечними, нормальними для особистості.

З метою психологічної профілактики надмірного приниження честі та гідності особистості учнів психологам і педагогам слід уникати таких принизливих для учня ситуацій, як: необгрунтовані заперечення, заборони, гостра критика і звинувачення; негативна несправедлива оцінка; підозра в поганих учинках; публічне звинувачення, образа й осуд; байдужість до досягнень і успіхів; невдячність; недовіра; ненависть; брехня, різка відмова в симпатії і любові; знуцання, обзивання; публічний конфлікт; лайка і фізичний вплив; несправедливість; авторитаризм, деспотизм, маніпулювання; нівелювання; безправ'я; грубість, вандалізм; хронічні невдачі, провали; зрада; самотність; депресія; відторгнення у колективі; важка хвороба; зневага; заздрість; лінь; дистрес; тривога, страх; неповага; придушення особистості і т. д. Всі вони утворюють інтегративний негативний фактор приниження особистості (Ф-пад. або F-down)

Для превентивної профілактики аксіюпсихологічних відхилень у поведінці учнівської молоді слід створювати ситуації адекватного підвищення цінності особистості учня, захисту, підтримки та утвердження його честі та гідності, які створюються шляхом виключення, подолання, зняття зазначених вище ситуацій приниження і переходу: а) від фізіологічних потреб до сенсу життя; б) від антипатії і ненависті до симпатії і любові; в) від безпосередності психічної активності до опосередкованості психологічної діяльності особистості; г) від використання обмежених, грубих і спотворених образів дійсності до створення повних, зміс-

товних і точних уявлень про людей та світ; д) від локальних і короткочасних ситуаційних рефлекторних реакцій організму до особистісних вчинків та діяльності; е) від низьких, елементарних, грубих і випадкових афектів до високих, складних і тонких почуттів; ж) від переважного споживання до створення цінностей і від репродукування до творчості; з) від апатії та байдужості до емпатії і зацікавленості в людях, і) від внутрішніх та міжособистісних конфліктів до гармонії внутрішнього світу і згоди з оточуючими; к) від пригнобленого, приниженого стану до стану свободи і одухотворення; л) від почуття провини до почуття прощення, від помсти до співпраці; м) від егоїзму до альтруїзму – через альтруїстичний егоїзм до егоїстичного альтруїзму; н) від буденного і рутинного до божественного і натхненного; о) від зла до добра, п) від варварського, тваринного до гуманістичного, культурного; р) від нещастя до щастя і т.д. Вони утворюють інтегративний позитивний фактор піднесення особистості (Ф-схід або F-up).

При цьому доцільно здійснювати піднесення в діапазоні від аксіоцентру до аксіонорми+, аксіосходу та аксіолерату і ні в якому разі – до рівня аксіокульту, на якому можуть виникнути згадувані вище негативні явища надто піднесеної особистості. Якщо ж вони виникають, то слід використовувати спеціальні засоби профілактики або самоподолання особистістю своєї гордовитості, амбіційності, «зіркової хвороби», понадлюдськості, нарцисизму, культу особи [7].

Для створення ситуацій «нормального» розвивального або творчого піднесення учнів і педагогів доцільно використовувати пфг; добре знайомі у психології та педагогіці засоби розвитку особистості, створення позитивного психологічного клімату у колективі, актуалізації позитивних емоцій і почуттів, досягнення успіху, стимуляції і організації творчості, умови радісної спільної праці, дотримуватись етичних правил і т.д. Тобто необхідно створювати у навчальних закладах систему піднесення, утвердження і захисту честі та гідності учнів і педагогічних працівників. Мова йде про нову етико-психологічну та аксіопсихологічну систему піднесення рівня освіти – на кшталт відомої системи Д. Карнегі.

Можуть бути використані і додаткові чинники, викладені у художньо-філософських поглядах на честь і гідність Ф.М. Достоєвського, Л.М. Толстого, Л. Українки, І.Я. Франка, психолого-педагогічні ідеї У. Джемса щодо ролі честі та гідності у навчанні молоді, психотерапія комплексу вищості та неповноцінності А. Адлера, система виховання культурної особистості у колективі А.С. Макаренка, педагогіка поваги до дитини Януша Корчака, педагогіка В.О. Сухомлинського з піднесення честі та гідності дитини радістю і щастям, педагогіка добра І.А. Зязюна, філософія людиноцентризму В.Г. Кременя, психологія любові до особистості С.Д. Максименка та інші подібні до них навчально-виховні системи. З цією ж метою доцільно звернутися до аксіопсихологічного потенціалу деяких соціально-психологічних тренінгів, тренінгів спілку-

вання, інтелектуальних і творчих тренінгів, наприклад, тренінгової системи КАРУС академіка В.О. Моляко.

Цьому ж можуть слугувати розроблені нами технології рефлексивно-історико-рольового тренінгу студентів із засвоєння ними цінності особистості улюблених діячів психології, десятинна система написання наукової роботи, духовно-креативний анкетинг з піднесення цінності старшокласників через самоактуалізацію їх нахилу до Добра, Краси та Істини, семінарське заняття-тренінг з формування честі і гідності педагогічних працівників. Нами розроблено також психотерапію клієнтів із критично пониженою честю і гідністю та суїцидальними і летальними тенденціями через піднесення цінності їх особистості.

У професійній діяльності психолога і педагога доцільно використовувати спеціальні стратегії і тактики аксіоінтераутопсихологічної діяльності, які доцільно застосовувати при виникненні проблемних ситуацій становлення честі та гідності особистості. Ми виділяємо п'ять основних стратегій у діяльності практичного психолога:

1. Нормалізуюче піднесення честі та гідності іншої (клієнта) особистості.
2. Нормалізуюче пониження честі та гідності іншої особистості.
3. Врівноваження честі та гідності іншої і власної особистості.
4. Доцільне самопіднесення честі і гідності власної особистості.
5. Доцільне пониження честі та гідності власної особистості [5].

Звернення практичних психологів і соціальних педагогів до проблематики честі та гідності особистості актуальне у декількох важливих аспектах. По-перше, важливим є деонтологічний, етичний аспект роботи психолога із клієнтом. Адже, приходячи на консультацію з певною проблемою, клієнт довіряє психологу свою особистість як найвищу цінність, він усвідомлює і переживає свою гідність і честь і, свідомо чи несвідомо, потребує її підтримки, піднесення, утвердження й захисту, що іноді утворює головний зміст його проблеми. Саме на цей момент звертає увагу практичних психологів керівник Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи МОН і НАПН України, доктор філософії у галузі психологічних наук В.Г. Панок. Якщо ж психолог нехтує цим, то він може ненавмисно принизити особистість клієнта і тим самим загальмувати розвивальний, консультативний чи психотерапевтичний процес, зменшити позитивний вплив на розв'язання проблеми клієнта. В цьому плані слід значно більше і цілеспрямованіше використовувати засоби піднесення особистості, її честі та гідності, які є надзвичайно доцільними в цьому відношенні, корисними не тільки для встановлення контакту між спеціалістом і клієнтом, але і для подальшого розвивального чи оздоровчого впливу на проблемну особистість. Наш досвід переконливо свідчить про те, що стартовий контакт і наступні стосунки між сторонами психолого-педагогічного процесу потребують ще більшого піднесення особистості, що необхідно для досягнення позитивного результату.

По-друге, доцільним є власне конкретний аксіопсихологічний аспект спілкування консультанта з клієнтом. Адже останній очікує від спеціаліста розмови не суто академічною мовою з використанням абстрактних понять, на кшталт таких, як «структура особистості», «психологічна проблема», «самопізнання», «самоактуалізація» тощо, а живого конкретного ставлення до себе як до найціннішої в світі істоти, котра стоїть на межі знецінення, зневажання проблемою, хворобою тощо. І ставлення консультанта чи психотерапевта до цінності проблемної особистості є ключовим в плані вирішення проблеми. Наявні дані говорять про те, що піднесенене ставлення психолога до клієнта часто виконує самодостатню оздоровчу чи нормалізуючу функцію, після виконання якої здебільшого зникає потреба у використанні спеціальних консультативних чи психотерапевтичних засобів.

По-третє, звернення до честі і гідності клієнта означає апелювання практичного психолога при вирішенні проблемної ситуації до найвищих, найефективніших ціннісних ресурсів самої проблемної особистості, які начебто включаються станами піднесеної честі та гідності у процесі нормалізації чи оздоровлення. Адже вони, ці стани, були сформовані у минулому в численних ситуаціях досягнення успіху, натхнення, творчого злету, суспільного та особистого визнання людини, зафіксовані у властивостях особистості і, передусім, у ключових ціннісних феноменах честі та гідності. Тому останні не можуть не сприяти успіху при вирішенні проблемної ситуації та нормалізації стану особистості, її видужуванні. В цьому контексті використання суто абстрактної термінології може навіть принизити клієнта і загальмувати психотерапевтичний процес. Ці міркування важливі як для психолога, так і для педагога, вони впливають вже із самого розуміння феноменів честі та гідності особистості.

В цілому ж, розглянута в статті проблематика честі та гідності особистості відкриває для теоретичних і практичних психологів новий предмет, нові сенси професійної діяльності, нові напрямки дослідження суттєвих властивостей особистості і практичної роботи з новими її проблемами, які раніше були мало усвідомлюваними або скритими від наукового аналізу.

Представлені у доповіді положення про честь і гідність особистості звичайно потребують своєї подальшої розробки й уточнення у наступних дослідженнях – з метою створення і вдосконалення психодіагностичних, психопрофілактичних, психотерапевтичних засобів професійної роботи психологів і педагогів системи освіти із зазначеними феноменами, що необхідно для процвітання як окремої особистості, так і всього суспільства. Воно має бути суспільством честі і гідності кожного громадянина, як це передбачено Конституцією України.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV. – Харків : ФОП Співак Т.К., 2010. – 48 с.

2. Буева Л.П. Человек как высшая ценность и главное богатство общества / Человек в системе наук. – М.: Наука, 1989. – С. 493 – 502.
3. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
4. Моргун Ф.Т. Хто зруйнував Компартію і найбільшу в світі країну? Роздуми виборця / Федір Моргун. – Полтава: Дивосвіт, 2006. – 42 с.
5. Мучник А.Г. Философия достоинства, свободы и прав человека / А.Г. Мучник. – К.: Парламентское издательство, 2009. – 672 с.
6. Рибалка В.В. Аксиологічні основи психологічної культури особистості: Навчально-методичний посібник / В.В. Рибалка. – К.: АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, 2009. – 326 с.
7. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник / Рибалка В.В. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
8. Рибалка В.В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / Валентин Рибалка. – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с.
9. Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб. / В.В. Рибалка, НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; МОН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц роботи. – Київ – Вінниця, ТОВ фірма «Планер». – 2010. – 382 с.
10. Сверстюк Е. О национальной чести // Зеркало недели. № 36 (665), 29 сентября 2007 г. – С. 3.
11. Сухомлинський В.О. Людина – найвища цінність / Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. – Педагогічні статті. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.

The article is dedicated to the investigation of formation and functioning of honour and dignity phenomena lows in the culture-psychological and axio-psychological aspects and in the context of theoretical and practical psychology

Key words: honour, dignity, person, cultural psychology, axio-psychology

УДК 130.123.4:616-036.81

Уляна Андрушко

КРИЗА СЕРЕДИНИ ЖИТТЯ ЯК УМОВА РОЗГОРТАННЯ ДУХОВНИХ ІНТЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Життєва криза особистості розглядається як основна умова поступального духовного розвитку людини. Переживання кризи середини життя є визначальним чинником актуалізації духовних інтенцій і розширення перспектив життєздійснення особи.

Ключові слова: криза середини життя, середня дорослість, кризові переживання, особистісний розвиток, духовні інтенції.

У сьогоdnішній складний час, коли Україна перебуває у стані системної кризи, одним із ключових понять стало поняття кризи у різних сферах життя: соціально-економічній, політичній та духовній. Глибинні та хворобливі протиріччя нинішнього стану суспільства, знецінення духовних цінностей і традицій, відсутність консолідувальної національної ідеї – усе це спричинило духовну кризу в індивідуальній та масовій свідомості.